

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autoum, 2021, 8 (2), 689-708

İBN ‘AMMÂR EL-ENDELUSÎ’NİN ŞİİRLERİNDE TABİAT TASVİRLERİ
The Descriptions of Nature in the Poems of Ibn ‘Ammâr Al-Andalusî

Ahmet ŞEN

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Türkiye. e-mail: ahsen5224@gmail.com Orcid No: 0000-0003-4370-6962 (Sorumlu Yazar)

Şemsettin UÇKAN

Arş. Gör, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Türkiye, e-mail: semsettin.uçkan@erzincan.edu.tr Orcid No: 0000-0003-1018-2410

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received:	09/02/2021
Kabul Tarihi / Accepted:	11/11/2021
Yayın Tarihi / Published:	30/12/2021
Cilt / Volume:	8
Sayı / Issue:	2
Sayfa / Pages:	689-708

Atıf / Cite as: Şen, Ahmet & Uçkan, Şemsettin. “İbn ‘Ammâr El-Endelusî’nin Şiirlerinde Tabiat Tasvirleri” [The Descriptions of Nature in the Poems of Ibn ‘Ammâr Al-Andalusî]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 8/2 (2021), 689-708.

Doi No: <https://www.doi.org/10.17859/pauifd.883258>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Authors declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 8 (2) 2021: 689-708
İBN ‘AMMÂR EL-ENDELUSÎ’NİN ŞİİRLERİNDE TABİAT TASVİRLERİ*

Ahmet ŞEN**
Şemsettin UÇKAN***

Öz

İbn ‘Ammâr el-Endelüsî, Endülüs’te Mulûku’t-tavâif döneminde hüküm süren Abbâdîler döneminde yaşamış ve bir nevi şairliğin nimetlerinden faydalanarak bu devlette vezirlik makamına yükselmiş bir şairdir. Çocukluğunun bir kısmını Şilb şehrinde geçiren İbn ‘Ammâr, daha sonra Kurtuba’ya giderek eğitimini tamamlamıştır. Kurtuba tecrübesinden sonra para kazanmak amacıyla çeşitli krallıkları dolaşmıştır. Son olarak Mu’tazîd-Billâh ile karşılaşan İbn ‘Ammâr, ona ithâfen söylediği Râiyye kasidesi sayesinde saraya şair olarak girmiştir. Mu’tazîd-Billâh’ın vefatından sonra sarayda vezir olmuştur. Mu’tamid-Alâ’llâh devrinde siyasî olarak birçok başarı elde etmiş, daha sonra çeşitli olaylardan dolayı katledilmiştir. İbn ‘Ammâr şöhretini ise üstlendiği görevlere değil nazmetmiş olduğu şiirlere borçludur. Dönemin şartları gereği daha çok medih, hiciv, fahr, i’tizar ve mucûn gibi şiir türleriyle öne çıkan İbn ‘Ammâr; Endülüs şiirinin en önemli temalarından biri olan tasvir temasına da kayıtsız kalmamış ve farklı şekillerde birçok tasvir şiiri nazmetmiştir. Bu çalışmada İbn ‘Ammâr’ın hayatı hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra Endülüs’ün eşsiz doğası hakkında nazmetmiş olduğu tabiat tasvirleri ele alınmıştır. Şair; bu tür şiirlerinde övgü, ihsân, cömertlik, sevgiliden ayrılma, vatan hasreti, çektiği sıkıntı ve acılar gibi insana ait duygu ve durumları, tabiat unsurlarına aktararak sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, İbn ‘Ammâr, Tasvir, Tabiat, Endülüs.

The Descriptions of Nature in the Poems of Ibn ‘Ammâr Al-Andalusî

Abstract

Ibn ‘Ammâr al-Andalusî lived in Andalusia during the ‘Abbâdids period and was a vizier and poet in this state. The poet went to the city of Silves in his childhood, then went to Cordova and completed his education. After his experience with Cordova, he traveled to various kingdoms to earn money. Finally, Ibn ‘Ammâr, who came across al-Mu’tadid, entered the palace as a poet thanks to the qasidat al-Raiyyah he said to him. After the death of al-Mu’tadid, he became a vizier in the palace. Ibn ‘Ammâr, who achieved many political successes during the al-Mu’tamid period. Then he was killed due to various events. His poetry was generally composed of satire, boasting, apology and obscene ghazals. The poet also has poems about the depiction of nature. In this study, the poems

* Makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir uygulama içermediğine, yazarlar arasında çıkar çatışması olmadığına ve makalenin hazırlanmasında herhangi bir kurumdan maddi destek alınmadığına dair yazarların yazılı beyanı bulunmaktadır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, e-mail: ahsen5224@gmail.com
Orcid No: 0000-0003-4370-6962 (Sorumlu Yazar)

*** Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, e-mail: semsettin.uckan@erzincan.edu.tr
Orcid No: 0000-0003-1018-2410

of the poet about the depiction of nature were examined. The poet's praise, reward, generosity, separation from love, longing for homeland, suffering and suffering etc. It is tried to be expressed how he describes the situations in his poems by using the elements of nature. In the study, the life of Ibn 'Ammār is mentioned. Then drawing the general framework of the nature depiction, the main subject of the study is how the poet handles the elements of nature.

Keywords: Arabic Literature, Ibn 'Ammār, Description, Nature, Andalusia.

Structured Abstract: Abū Bakr Muḥammad ibn 'Ammār was born in 422 (1031) in Shannabūs village, located near Silves in the southwest of Andalusia, to a poor family. Ibn 'Ammār went to the city of Silves, whose people were famous for their poems, when he was a child, and continued his education by going to Cordova after taking lessons from many teachers there. After his experience with Cordova, he started to sing poems to earn money. Traveling around various kingdoms in the region, Ibn 'Ammār encountered the Abbādī ruler al-Mu'tadid during this period. Ibn 'Ammār wrote qasidat al-Raiyyah, in which he praised him for his victory, to the ruler who is currently proud of his victory over Aftasid's ruler Muhammad al-Muzaffar. Thus, Ibn 'Ammār both received a lot of bestowal and was appointed as a poet to the palace, and this development was a turning point in Ibn 'Ammār's life. Describing nature dating back to the period of Jahiliyyah in Arabic literature is seen with outstanding examples in the poems of Andalusian poets. One of these poets is Ibn 'Ammār Al-Andalusī. We look at the poet's poems about nature, it is seen that he uses many natural elements. Ibn 'Ammār used these natural elements in his poems for different purposes. The poet used the arts of balagha intensively in his couplets on the depiction of nature. Some of the arts used by the poet are tashbih, metaphor, hyperbole and personification. His depiction of the garden as a beautiful woman can be given as an example of the art of personification. It is seen that Ibn 'Ammār, having difficulty in kneading his style, in which he used intensive rhetoric arts in content, in some couplets, he fell into artificiality. However, he especially handled the depiction of nature so skillfully that he didn't fall behind the poetry environment of his period. In accordance with the tradition of the period when natural poems were rarely seen independently, Ibn 'Ammār included nature mostly into poetry topics such as eulogy, wine poems and ghazal. This situation is especially seen in Ibn Zaydun, known as the "poet of nature and love", and another famous poet of the period, Ibn Khafaja who lived with the poet in the palace of al-Mu'tadid. It can be said that Ibn 'Ammār's poetry is in front of Ibn Zaydun in eulogy-themed poems, although not in the genre of nature and ghazal. Especially al-Raiyyah that he was elected to the poetry assembly in the palace of al-Mu'tadid presents a unique example of the eulogy genre. Although it is considered that Ibn 'Ammār lagged behind two prominent poets of the 5th century, Ibn Zaydun and Ibn Khafaja, in the type of depiction of nature, it is considered to have a strong poetry.

Keywords: Arabic Literature, Ibn 'Ammār, Description, Nature, Andalusia.

GİRİŞ

Zü'l-Vizâreteyn¹ ünvanlı Ebû Bekr Muhammed b. 'Ammâr b. el-Huseyn b. 'Ammâr eş-Şilbî el-Endelusî, 422'de (1031) Endülüs'ün güneybatısında Şilb (Silves) yakınlarında yer alan Şennebûs (Şentebûs, Estambor) köyünde fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.²

¹ Endülüs döneminde seyfiyye ve kalemiyye sınıflarının her ikisinde de bulunmuş olan kimseye verilen ünvan. Bk. Hasan Habeşî vd. (ed.), *Mûcez dâireti'l-meârifî'l-İslâmiyye* (Kâhire: Merkezu'ş-şârîka li'l-ibdâi'l-fikrî, 1998), 174.

² Rahmi Er, "İbn 'Ammâr el-Endelüsî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/313; Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed el-

Babası soylarının her ne kadar fesahatiyle ün yapmış Yemen Araplarından Kuzâa kabilesinin Mehr kolundan geldiğini iddia etse de gerek İbn 'Ammâr'ın Arap oluşundan bahsederken buna değinmeyişi gerekse de Feth b. Hâkân el-Kaysî (ö. 529/1135) ve Merrâkuşî'nin (ö. XIII. yüzyılın ortaları) bundan bahsetmemesi bu iddiayı zayıflatmaktadır.³

Çocuk yaşta halkı yazdıkları şiirlerle meşhur olan Şilb şehrine giden İbn 'Ammâr orada dönemin önemli dilcilerinden eş-Şentemerî'nin (ö. 476/1084) de aralarında bulunduğu birçok hocadan ders aldıktan sonra Kurtuba'ya giderek eğitimine devam etmiştir. Kurtuba tecrübesinden sonra para kazanmak amacıyla şiirler söylemeye başlamıştır.⁴ Bölgedeki çeşitli krallıkları dolaşan İbn 'Ammâr, bu dönemde Mu'tazîd-Billâh (ö.462/1069) ile karşılaşmıştır. Mu'tazîd-Billâh, İbn 'Ammâr ile tanışmadan kısa bir süre önce Eftasî Emîri Muhammed el-Muzaffer'e (ö. 460/1068) karşı zafer kazanmış olmaktan ötürü gurur duymaktaydı. Bu zaferinden dolayı İbn 'Ammâr Mu'tazîd-Billâh'ı övdüğü Râiyye'sini nazmetmiştir. Bu sayede bol miktarda ihsana mazhar olan ve saraya şair olarak atanan İbn 'Ammâr'ın hayatındaki bu gelişme onun için bir dönüm noktası olmuş⁵ ve o, gezici şairlikten saray şairliğine böylelikle terfi etmiştir.

İbn 'Ammâr saraya girdikten kısa bir süre sonra Mu'tazîd-Billâh'ın oğlu olan ve kendisinden dokuz yaş küçük Mu'temîd-Alâ'llâh (ö. 489/1095) ile tanışmış ve onunla iyi bir dostluk kurmuştur. Mu'temîd babası tarafından Şilb'e vali olarak tayin edildiğinde beraberinde İbn 'Ammâr'ı da götürmüş ve onu veziri yapmıştır.⁶

Mu'tazîd-Billâh, oğlunun İbn 'Ammâr'a olan aşırı düşkünlüğü ve Şilb yönetiminin hemen hemen İbn 'Ammâr'ın kontrolüne geçmiş olması gibi sebeplerden dolayı, İbn 'Ammâr'ı sürgün etmek zorunda kalmıştır.⁷

Yaklaşık on yıl sürgün hayatı yaşayan İbn 'Ammâr, Mu'tazîd'n vefatından sonra yerine geçen Mu'temîd tarafından önce Şilb'e vali yapılmış daha sonra da Mu'temîd tarafından İşbîliye'ye geri çağrılarak baş vezir olarak tayin edilmiştir.⁸

İbn 'Ammâr baş vezir olduktan sonra kendisine rakip olarak gördüğü yine kendisi gibi şair olan İbn Zeydûn'u (ö. 463/1071) Yahudilerin başlatmış olduğu isyanı

Bermekî el-İrbilî İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâ'u ebnâ'i'z-zamân*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 8. basım, 1971), 4/425-426.

³ Salâh Hâlis, *Muhammed b. 'Ammâr* (Bağdat: Matba'atu'l-Hudâ, 1957), 19.; Er, "İbn 'Ammâr el-Endelüsî", 19/313.

⁴ Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülvâhid b. Alî et-Temîmî el-Merrâkuşî, *el-Mu'cib fî telhîsi ahhâri'l-Magrib*, nşr. Salâhuddîn el-Havârî (Beyrut: el-Mektebetu'l-'asriyye, 1426/2006), 79.

⁵ Merrâkuşî, *el-Mu'cib*, 88-89.

⁶ Merrâkuşî, *el-Mu'cib*, 90.

⁷ Merrâkuşî, *el-Mu'cib*, 90.

⁸ Merrâkuşî, *el-Mu'cib*, 90-91.

bastırmak üzere İsbîliye'ye göndermiştir. Sağlık durumu iyi olmayan İbn Zeydûn İsbîliye'ye vardıktan kısa bir süre sonra 1071 yılında vefat etmiştir.⁹

İbn 'Ammâr baş vezirliği yıllarında Koştale/Kastilya ve Lyon/Leon kralı VI. Alfonso (ö. 1109) ile iyi ilişkiler kurmuş ve böylece VI. Alfonso'nun İsbîliye'ye olan tehditlerini kolay bir şekilde savuşturmuştur. İbn 'Ammâr'ın Alfonso'ya karşı gösterdiği başarı Mu'temid tarafından takdir edilmiştir. Daha sonra Mu'temid, Mursiye'yi fethetmesi için İbn 'Ammâr'ı görevlendirmiştir. İbn 'Ammâr Mursiye'yi fethettikten sonra Mu'temid'i hicveden şiirler yazmış ve bir nev'i bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat İbn 'Ammâr Tuleytula'dayken kendisine karşı isyan eden İbn Raşîk'in idareyi ele alması sonucunda bizzat ele geçirdiği Mursiye'den geri çekilmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Sarakusta hükümdarı İbn Hûd'a sığınan İbn 'Ammâr, 1084 yılında Şakûra hükümdarı İbn Suheyl tarafından esir alınmıştır. Esaretinin dördüncü yılında Mu'temid tarafından satın alınıp zindana atılmıştır. Nihayetinde 1086 yılında İbn 'Ammâr, Mu'temid tarafından kafasına balta ile vurulmak suretiyle öldürülmüştür.¹⁰ *Kalâ'id* kitabının sahibi Feth b. Hâkân'ın, yıllar sonra sarayın yanında yapılan bir kazı sırasında İbn 'Ammâr'ın zincire vurulmuş halde kemiklerinin ortaya çıktığını gözleriyle gördüğünü ifade etmesi¹¹ İbn 'Ammâr'ın nasıl öldüğünü kanıtlar niteliktedir.

Modern dönem edebiyatçıları İbn 'Ammâr'ın şiirlerinin toplanması konusu üzerinde özenle durmuşlardır. Iraklı Araştırmacı Salâh Hâlis (ö. 1987), şairin ölümünden önce şiirlerini toplayarak bir divan haline getirme ihtimalini gerçekçi görmemiş ve İbn 'Ammâr'ın vefatından sonra bazı edebiyatçıların onun şiirlerini toplama girişimlerini muhtemel görmüştür.¹² Rahmi Er ise, İbn 'Ammâr'ın şiirlerinin toplanması ve şiirlerinin yapısı ile ilgili olarak şunları söylemektedir:¹³

"İbn 'Ammâr'ın şiirleri ilk olarak Ebu't-Tâhir Muhammed b. Yûsuf el-Eşterkûnî (ö. 538/1143) tarafından derlenmiştir. Merrâkuşî'nin (ö. XIII. yüzyılın ortaları), 'İbn 'Ammâr'ın divanı Endülüs'te elden ele dolaşıyordu' derken kastettiği divan bu olmalıdır. İbn Bessâm eş-Şenterî'nin (ö. 542/1147) günümüze ulaşmayan bu divandan seçerek meydana getirdiği Nuhbetu'l-ihiyâr min eş'âri Zî'l-vizâreteyn İbn 'Ammâr adlı eser de kayıptır. Son zamanlarda Salâh Hâlis, çeşitli eserleri taramak suretiyle yetmiş altı kasideden meydana gelen bir divan oluşturarak Muhammed b. 'Ammâr el-Endelüsî adlı eserinin sonuna eklemiştir. Çoğunun girizgâhı Doğu kaside geleneğine uygun, lafzı fasih, nazmı ve mânası muhkem, sunîlik ve tekellüften uzak manzumelerden meydana gelen bu

⁹ 'Abdu'l-Vahhâb Azzâm, *el-Mu'temid b. Abbâd*, (Kahire: Mektebetu's-sekâfeti'd-dîniyye, 1976), 31.

¹⁰ İbn 'Ammâr'ın siyasî hayatıyla ilgili detaylı bilgi için bk. Rahmi Er, "İki Endülüs Şairi: İbn 'Ammâr ve İbn Hafâce," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35/2 (1991), 99-108.

¹¹ Ebu's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvud ve Turkı Mustafa (Beyrut: Daru ihyâü't-Turâs, 2000), 4/161.

¹² Hâlis, Muhammed İbn 'Ammâr, 175.

¹³ Er, "İbn 'Ammâr el-Endelüsî", 19/313.

divan, daha çok Mu'tazid-Billâh ile Mu'temid-Alâ'llâh için söylenmiş methiye, hicviye, fahriye, itâb, tasvir, i'tizâr ve isti'tâf şiirleriyle kısmen müstehcen gazellerden oluşur."

Makalede buraya kadar Endülüslü şair İbn 'Ammâr'ın hayatına ana hatlarıyla yer verilmiştir. Makalenin devamında Arap edebiyatında tasvir ve İbn 'Ammâr'ın şiirlerinde tabiat tasvirleri etraflıca ele alınacaktır.

1. Tasvir

ر - و - ص kökünün tef'îl kalıbında gelen tasvîr kelimesi sözlükte; bir şeye şekil vermek, resmini çizmek gibi anlamlara gelir.¹⁴ Terim olarak ise roman, hikâye ve diğer edebî türlerde olayların geçtiği yerleri ve eşyayı öteki nesnelere ayırıp bütün özellikleriyle ifade etmek demektir.¹⁵ Tasvir kelimesi Arap edebiyatında el-vasf kavramıyla ifade edilmiştir. İbn Raşîk el-Kayrevânî (ö. 456/1064), vasfın sözlük anlamının keşfetmek ve ortaya çıkarmak olduğunu ifade ederken¹⁶ Kudâme b. Câfer (ö. 337/948 [?]) ise vasfı bir şeyin içinde bulunduğu meselenin hal ve durumunu zikretmek olarak açıklamıştır.¹⁷ Ahmed el-Hâşimî (ö. 1943) ise, "Bir şeyin bütün durumlarını ve özelliklerini en ince ayrıntısına kadar bilmektir." diye ifade ettikten sonra tasvirin şu üç özelliğine vurgu yapmıştır:¹⁸

- 1- Tasvir, tasvir edilen şeye özgü olmalıdır.
- 2- Tasvir, zarif ve şaşalı olmalıdır.
- 3- Tasvir edilen şey, mübalağa sınırını aşmamalı ve tasvir hâle uygun olmalıdır.

Ömer Ferrûh (ö. 1987) tasviri hayalî (soyut) ve hissî (somut) diye iki kısma ayırmıştır. Daha sonra, hayalî tasviri "betimlenen ögenin benzetme ve istiarelerle hâfızada canlandırılması", hissî tasviri ise "betimlenen ögenin sözlerle resminin yapılması" şeklinde tanımladıktan sonra hissî tasvirin daha güzel ve edebî olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. Ömer Ferrûh eski şiirde yer alan tasvir temalarının eski konak yerleri ve kalıntıları, at ve deve gibi binek hayvanlarının tasviri, tabiat, av tasviri, savaş ve kahramanlık tasvirleri şeklinde olduğunu belirtmiştir. Daha sonra kadın (gazel), içki ve av tasvirlerinin bağımsız temalar haline geldiğini ifade ettikten sonra, bugün mutlak şekilde tasvir denildiğinde cansız tabiat öğelerinin tasvirinin anlaşıldığını dile getirmiştir.¹⁹

¹⁴ İsmâ'îl b. Hammâd el-Cevherî, "Svr", *Sihâh: tâcu'l-luga ve sihâhu'l-'arabiyye*, nşr. Ahmed 'Abdulgafûr 'Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 1/716; Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, "Svr", *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 4/473.

¹⁵ Hüseyin Elmalı, "Tasvir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/135.

¹⁶ Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî mehâsini's-şî'r ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: Dâru'l-cil, 1401/1981), 295.

¹⁷ Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer el-Bağdâdî, *Nakdu's-şiir* (Kostantiniyye: Matba'atu'l-Cevâib, 1302), 41.

¹⁸ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-edeb fî sinâ'ati lugati'l-'Arab* (Mısır: Matba'atu's-sa'âde, 1965), 326.

¹⁹ Ömer Ferrûh, *Târihu'l-edebi'l-'Arabî* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 4. basım, 1981), 1/81.

Cahiliye döneminden Endülüs dönemine kadar tasvirin doğuşu, gelişimi ile şairlerin tasvir konusuna yaklaşımı kısaca şu şekilde ifade edilebilir:

Cahiliye dönemi şairleri yaşadıkları çevrenin özelliklerinden etkilenmişler ve konularını çevre şartlarını göz önüne alarak seçmişlerdir. Bu sebeple de şairler tasvir ettikleri şeylerin yapay olmamasına dikkat etmişlerdir. Genellikle tasvirleri yaşadıkları ortamda bulunan canlı-cansız varlıklar üzerine yoğunlaşmıştır.²⁰ Dönemin şairleri deve, at, kurt, doğan, yaban eşiği, köpek, keçi gibi birçok canlıya ve çöl, gece, yağmur, bulut, şimşek gibi tabiat unsurlarına şiirlerinde tasvir sanatını kullanarak bolca yer vermişlerdir.²¹

Tasvir teması, Cahiliye şiirinde kendisine geniş bir yer bulmuş olsa da sadece tasvir içerikli şiirler inşad edilmemiştir. Geleneksel kasidede nesîb, teşbîb veya gazel adı verilen geniş bölümlerde zikredilen tasvir içerikli ifadeler²² sonraki dönemlerde müstakil bir tür haline gelmiştir. Cahiliye tasvirleri, sadece harfler ve kelimelerle yapılan tasvir gibi değil sanki gerçek hayatta izlenen bir film gibi son derece açık ve nettir. Fakat bu dönemde toplumda monoton bir yaşam biçimi hâkim olduğu için sade bir tasvirin var olduğu söylenebilir. Sadru'l-İslâm dönemine bakıldığında değişen hayat şartları neticesinde tasvir şiirlerinin gelişerek devam ettiği ve bu tür şiirlerde önceki dönemlerden farklı konuların ele alındığı görülür. Cahiliye döneminde kabilelere hizmet eden şairler, tabiri caizse Peygamber Efendimiz'in hizmetinde bulunmuşlar ve şiirlerinde İslâm dinine aykırı olmayacak lafızları ve konuları seçmişlerdir. Bu dönemin tasvirlerinde farklılık veya yenilik olarak göze çarpan konularını ise fetihler sayesinde meydana getirilen ordular ve yapılan savaşlar, farklı bölgelerin görülmesiyle kar ve soğuk gibi doğa olayları ve Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen melek, cin, şeytan vb. varlıklar oluşturmuştur.²³

Emevîler döneminde şairlerin bulunduğu ortam her ne kadar Cahiliye şairleriyle farklılık arz etse de dönemin siyasî, sosyal ve dinî birtakım farklı özelliklere sahip olması şiirlerini pek etkilemediği görülmüştür. Emevîler dönemi şairlerin tasvirlerinin odağını genellikle terk edilen diyar, gece, deve, yaban sığırı, kurt ve doğan gibi unsurlar oluşturmuştur.²⁴ Emevîler dönemi şairleri yaşadıkları döneme dair belli başlı olgulardan ziyade Cahiliye dönemi şairleri gibi çölleri ve çöl hayvanlarını tasvir etmişlerdir.²⁵

Azîz Fehmî (ö. 1951), her iki dönem şairlerinin de kasidelerinin giriş bölümünde terk edilmiş diyarların (atlat) ve hayvanlara ait olan kalıntıların

²⁰ Seyyid Nevfel, *Şi'ru't-tabî'a fi'l-edebi'l-'Arabî* (Kâhire: Matba'atu Mısır,1945), 62.

²¹ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l-Câhilî)* (Kâhire: Dâru'l-ma'ârif, 11. basım, 1960), 214-217.

²² Nevzat H. Yanık, *Arap şiirinde Tasvir* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2010), 26.

²³ Mahmut Üstün, *Endülüs'te Benî Ahmer (Nasrîler) Döneminde Edebi Çevre* (Erzurum: Basılmamış Doktora Tezi, 2020), 142-143.

²⁴ Yanık, *Arap şiirinde Tasvir*, 87.

²⁵ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l-İslâmî)* (Kahire: Dâru'l-ma'ârif, 7. basım, 1963), 385-386.

bulunmasını, Emevîler dönemi şairlerinin vasıf temasının yer aldığı şiirlerinde Cahiliye şairlerini taklit ettiklerinin delili olarak göstermiştir.²⁶

Abbâsî dönemine gelindiğinde, yeni uygarlıklarla tanışılmış ve onlarla etkileşim içerisinde olunmuştur. Bu dönemde genel olarak Arap şiirini özelde ise yapılan tasvirleri derinden etkileyen Şuûbiye Hareketi ortaya çıkmıştır.²⁷

İslâm'ı kabul eden Arap olmayan milletlerin Araplardan üstün olduğunu savunan milliyetçilik akımını ifade eden²⁸ Şuûbiye Hareketi, Abbâsîler dönemi şairlerinin, Cahiliye ve Emevîler dönemindeki şairlerin çöl, terk edilmiş diyar ve hayvanlara ilişkin tasvirlerden ziyade dönemin güncel konularını ele almalarının temel nedeni olmuştur. Bunun sonucu olarak Ebû Nuvâs (ö. 198/813 [?]), Ebu Temmâm (ö. 231/846), el-Buhturî (ö. 284/897) ve İbnu'r-Rûmî (ö. 283/896) gibi şairler bahçe, bağ, havuz gibi unsurlarla Abbâsî dönemde görülen bayındırlık tasvirlerine yönelmişlerdir.

Abbâsî döneminde tasvir anlayışına etki eden bir diğer faktör Abbâsî medeniyeti olmuştur. Bundan dolayı şairler süs eşyaları, değerli takı ve mücevherat vs. şeylerin tasvirlerini yapmaktan geri durmamışlardır. Lakin bazı şairler deve, kuş ve kurt gibi eski dönemlerde tasvire konu olan şeyleri şiirlerinde işlemeye devam etmiştir. Bu şairlerden bir tanesi de Ebû Nuvâs'tır.²⁹

Tabiat şiirleri Arap edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Cahiliye döneminden Abbâsî dönemine kadar bakıldığında şairlerin tabiat tasvirleri ile ilgili müstakil kasideler yerine tabiat tasvirlerinin de içinde bulunduğu kasideler yazdıkları görülmektedir. Fakat Abbâsî dönemi ile birlikte müstakil kasideler de yazılmaya başlanmıştır. Çoğunlukla tasvir edilen şeyler yağmur, bulut, çöl, tepeler ve vadiler gibi unsurlar olagelmıştır.³⁰

Endülüs döneminde tasvir, şiirle birlikte hayat bulmuştur. Endülüslülerin Doğu'yu geri bıraktıkları şiir türü, doğa tasviridir. Endülüslü şairler, doğanın manzarasını ve yaratılışın güzelliğini yani bağları, bahçeleri, bostanları, ağaçları, meyveleri, çiçekleri, kuşları, bulutları, gök gürültüsünü, şimşegi, gök kuşağını, rüzgârları, göletleri, nehirleri ve denizleri tasvir etmişlerdir.³¹ Çünkü şairler tabiatı, o dönemin yapılarını, aşk meclislerini tasvir etmeye yönelik oldukça istekli

²⁶ Azîz Fehmî, *el-Mukârane beyne's-şi'ri'l-Emevî ve'l-Abbâsî*, thk. Muhammed Kandîl el-Baklî (Kahire: Dâru'l-ma'ârif, 1979), 326.

²⁷ Yanık, *Arap Şiirinde Tasvir*, 121-122.

²⁸ Âdem Apak, "Şuûbiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/244.

²⁹ Abdussamet Yeşildağ, "Câhiliye'den Abbâsîlere Arap Şiirinde Yıldız Tasvirleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sayı: 34, (2010), 190-192; Yanık, *Arap Şiirinde Tasvir*, 122-128.

³⁰ Mücahit Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrahim es-Sefercelânî ve Şiirleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 116.

³¹ Mahmut Üstün, *Endülüs'te Benî Ahmer (Nasrîler) Döneminde Edebi Çevre*, 70-71.

olmuşlardır.³² İbn Hafâce (ö. 533/1139), İbn ‘Ammâr (ö. 479/1086) ve İbn Zumrek (ö. 798/1395) gibi şairler Endülüs’ün yeşil doğasını, bin bir çeşit çiçeklerini, sularını ve saraylarını şiirlerinde tasvir etmişlerdir.³³

Endülüs döneminde tabiat şairleri, bahçeleri, gökyüzünü, dağları ve nehirler gibi birçok doğa harikasını şiirlerinde vafsetmişlerdir. Bununla birlikte Endülüslü şairlerin sadece tabiat tasvirleri ile ilgili şiirlerinin bulunduğu kasidelerin sayısı azdır. Daha çok birkaç farklı temanın yer aldığı şiirlerde doğa tasvirlerinin bulunduğu görülmektedir. Endülüs şiirinde şiir konularından tabiatla en çok iç içe olan gazeldir. İbn Hafâce, İbn Hamdîs (ö. 527/1133) ve diğer Endülüslü şairlerin şiirlerinde tabiatla aşk ve şarabın iç içe geçtiği son derece coşkulu pek çok şiir örneği vardır. Ancak bu konu ikiliği; övgü, mersiye, sitem ve fahr şiirlerinde de görülür.³⁴

2. İbn ‘Ammâr el-Endelüsî’nin Şiirlerinde Tabiat Tasvirleri

Endülüslü şair İbn ‘Ammâr şiirlerinde tabiata ait çeşitli unsurların betimlemesini yapmıştır. Bu ana başlık altında doğanın bir parçası olan bahçe, çiçek, meyve, ırmak, yağmur, dağ-tepe, gece-gündüz ve bazı hayvan türlerine dair İbn ‘Ammâr tarafından yapılan tasvirler yer vereceğiz.

2.1. Bahçe

Bahçe tasviri Endülüs dönemi Arap şiirinde önemli bir yer tutar. Doğanın bu eşsiz parçası konusunda kayıtsız kalmayan İbn ‘Ammâr, Halife Mu’tazid’in ahlâkını ve dış görünüşünü manzarasıyla ve içindekilerle huzur veren bahçeye benzetmiş ve bir beyitte şöyle demiştir:³⁵ (Kâmil)

مَلِكٌ يَرُوقُكَ خَلْفَهُ أَوْ خَلْفَهُ كَالرَّوْضِ يَحْسُنُ مَنظَرًا أَوْ مَخْبِرًا

Dış görünüşü veya ahlaki ile öyle bir kral ki manzarası veya özü itibarıyla güzel bir bahçe gibi seni büyüler.

Şair, Halife’nin kendisine takdim ettiği hediye, henüz yeşermemiş ve çiçek açmak için bekleyen bahçeye benzetmiş ve şöyle demiştir: (Kâmil)

وَلَيْنٌ وَجَدْتُ نَسِيمَ حَمْدِي عَاطِرًا فَلَقَدْ وَجَدْتُ نَسِيمَ بَرَكٍ أَغْطِرًا
وَالْيَكْهَا كَالرَّوْضِ زَارْتُهُ الصَّابَا وَحَنَا عَلَيْهِ الطَّلُّ حَتَّى نَوَّرَا

(Sana olan) övgümün meltemini hoş kokulu bulmuş isen ben de senin iyiliğinin meltemini daha hoş kokulu buldum.

Buyur işte bunlar saba rüzgârının ziyaret ettiği ve şebnemin aydınlanıncaya kadar şefkat gösterdiği bahçe gibi (senin için söylediğim övgülerdir.)³⁶

³² Habbe İbrahim Mansur el-Lebdî, *el-Vasfi şî’ri’l-Melik el-Endelüsî Yusuf es-Sâlis*, thk. Vâil Ebû Sâlih (Nablûs: Câmi’atu’n-Necâh el-vataniyye, 2012), 41

³³ Elmalı, “Tasvir”, 136.

³⁴ Yanık, *Endülüs Arap Şiirinde Tabiat Tasviri*, 41.

³⁵ Hâlis, *Muhammed İbn ‘Ammâr*, 191.

³⁶ Hâlis, *Muhammed İbn ‘Ammâr*, 194.

İbn 'Ammâr, bahçede esen meltemin sevgilinin meltemini ziyaret ettiğini ifade etmiştir. Öte yandan şair, meltemi insan gibi tasavvur etmekte ve teşhis sanatına başvurmakta ve bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: (Tavîl)

أَمَّا وَتَسِيمِ الرُّوضِ زَارَ تَسِيمَهَا فَأَهْدَتْهُمَا نَحْوَ الْمَشُوقِ جُنُوبِ

Bahçede esen meltem onun (sevgilinin)

diyarında esen meltemi ziyaret etti de güney rüzgârı özlenene (koklaşmaya) yöneltti onları.³⁷

Şair, şarap ve içki meclislerini işlediği şiirlerinde aynı zamanda doğanın ayrılmaz bir parçası olan bahçe tasvirine de yer verir. Mu'tazîd-Billâh el-'Abbâdî kısa bir süre önce Eftasî Emîri Muhammed el-Muzaffer'e karşı kazandığı zafer vesilesiyle çevresindeki şairlerin kendisine övgü şiirleri söylemelerine yönelik bir beklenti içerisinde olmuştur. İbn 'Ammâr da bunu fırsat bilip onun kahramanlıklarını öven, düşmanlarını yeren ve ayrıca kendisinin sahip olduğu edebî yeteneğin ödüllendirilmesi gerektiğini ifade eden ünlü kasidesi "Râiyye"yi yazmıştır. Kasideyi çok beğenen Mu'tazîd-Billâh şaire ihsanlarda bulunup onu saray şairi olarak tayin etmiştir.³⁸ İbn 'Ammâr'ın Mu'tazîd'i övdüğü bu kasidesinde başlangıcında içki meclisine değinmesinin devamında bahçe ve içinden akan ırmağı teşbih sanatına da başvurarak tasvir etmiştir: (Kâmil)

رَوْضٌ كَأَنَّ النَّهْرَ فِيهِ مَعْصَمٌ صَافٍ أَطَّلَ عَلَى رِذَاءٍ أَخْضَرَا

Bir bahçe ki sanki nehir onun içinde yeşil bir hırka üzerine uzanmış halis bir bilektir.³⁹

Yukarıdaki örneklerden de anladığımız gibi İbn 'Ammâr, tabiatın bariz unsuru olan bahçeyi halifeye yönelik medih ve sevgiliye nazmettiği gazel şiirlerinde kullanır. Aynı zamanda şair, hamriyyat türü şiirlerin temel unsurları olan şarap, kadeh ve içki meclisleri ile tabiat tasvirini bahçeyi kullanarak mezceder.

2. 2. Çiçek

Şair, doğanın bir parçası olan çiçeklere şiirlerinde çokça yer vermiştir. O tasvirlerinde genel olarak çiçekleri kullanmakla beraber bazen de zambak, gül, papatya, nergis ve yıldız çiçeği gibi çiçeklerin adını zikretmiştir.

İbn 'Ammâr, Mu'temen b. Hûd'un (ö. 478/1085) meclisinde içki dağıtan bir hizmetliyi tasvir ederken elindeki bardağı zambağa benzetmiş ve şöyle demiştir: (Kâmil)

يَسْعَى بِكَأْسٍ مِنْ أَنْامِلِ سُوسِنِ

³⁷ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 241.

³⁸ Er, "İbn 'Ammâr El-Endelüsî", 19/313.

³⁹ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 189.

*Zambak boğumları gibi bir bardakla koşturuyor.*⁴⁰

Şair sevgilinin cömertliğini çiğ tanesinin çiçeklerin üzerine düşmesine benzetmiş ve şöyle demiştir: (Tavîl)

وَمَا هَذِهِ الْأَشْعَارُ إِلَّا مَجَامِرُ
تَصَوُّغٌ فِيهَا لِلنَّدَى قِطْعُ النَّدَى
وَكُنْتُ تَشْرَبْتُ الْفَضْلَ فِيَّ وَإِنَّمَا
تَشْرَبْتُ سَقِيظَ الْبَلِّ فِي وَرَقِ الْوَرْدِ

Bu şiirler, (içerisindeki buhur parçalarından etrafa güzel kokuların yayıldığı) buhurluklardan öte değildir. (Nitekim bu şiirlerin) içerisinde (buhur) parçalarından yayılan (kokunun) benzeri cömertlik kokusu etrafa yayılmaktadır.

Sen bana fazileti yaymıştın. Ben (ise bu beyitlerde) sadece gül yaprağına düşmüş çiğ damlasını yaydım.

Şair gazel temalı şiirinde sevgilisini methetmek için tabiat unsurlarından amber ve çiçeği kullanmış ve şöyle demiştir: (Kâmil)

فَاحِ النَّزَى مُتَعَطِّراً بِبَنَائِهِ
حَتَّى حَسِبْنَا كُلَّ تُرْبٍ عُنْبُرًا
وَتَتَوَجَّبُ بِالزَّهْرِ صَلْغَ هِضَابِهِ
حَتَّى حَسِبْنَا كُلَّ هَضْبٍ قَيْصِرًا

O'nun övülmesiyle toprağa güzel koku yayıldı. Tâ ki her toprağın amber olduğunu zannettik.

*Çiçeklerle kel tepeleri taçlandı. Tâ ki her bir tepenin kayser olduğunu zannettik.*⁴¹

Şair burada ise bahçeyi güzel bir kadına benzeterek teşhis sanatını kullanırken çiçek motifine tasvirde yer vermiştir: (Kâmil)

وَالرُّوْضُ كَالْحَسَنَاءِ كَسَاهُ زَهْرُهُ
وَشَيْئاً وَقَلْدَهُ نَدَاهُ جَوْهَرًا

*Çiçeğinin ağaçlarını rengârenk süsle kapladığı ve cömertliğini mücevherle süslediği bahçe, dilber gibidir.*⁴²

İbn 'Ammâr sevgilisine hitap ederken ağzını papatyagillerden kasımpatı çiçeğine benzetmiş ve bu durumu şöyle tasvir etmiştir: (Tavîl)

وَتَعْرِ كَمِثْلِ الْأَفْحْوَانِ يَشْوِبُهُ
لَمَى حَسَنَاتِ الصَّبْرِ عَنْهُ ذُنُوبُ

*Öyle (güzel ve beyaz dişleri olan) bir ağız(a sahip dilber) ki güzelliğine güzellik katan dudaklarındaki esmerlikle sanki kasımpatı çiçeğidir. (Bu cazibe karşısında) sabırlı olmak günahtır.*⁴³

Mu'tazid tarafından sürgüne gönderildiği Sarakosta'da (Zaragoza) yurdundan (İşbiliye) ayrı olmanın vermiş olduğu hüznü ve mevcut durumundan şikâyetini işlediği 93 beyitlik Mîmîyyesinde İbn 'Ammâr yıldız çiçeğinin yalnız kendisi için

⁴⁰ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 297.

⁴¹ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 192.

⁴² Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 189.

⁴³ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 240.

matem elbisesini giydiğini ifade ederek üzüntü durumunu gözler önüne sermiştir: (Tavîl)

وَمَا لَيْسَتْ زَهْرُ النُّجُومِ حِدَادَهَا لِعِيرِي وَلَا قَلَمْتُ لَهُ فِي مَاتَم

*Yıldız çiçekleri ne benden başkasına yas için karalara büründü ne de matem tuttu.*⁴⁴

2. 3. Meyve

İbn 'Ammâr şiirlerinde yer verdiği tabiat tasvirlerinde doğanın bir parçası olan meyveleri göz ardı etmemiştir. Şairin şiirlerinde yer verdiği başlıca meyveler elma, armut ve nardır. İbn 'Ammâr şiirlerinde bu meyveleri daha çok müstehcen ifadeleri barındıran hissî gazel türü beyitlerde zikretmiştir: (Kâmil)

خُدَّهَا كَمَا سَفَرَتْ إِلَيْكَ خُدُودُ أَوْ أُوجِسَتْ فِي رَاحَتِكَ نُهُودُ
حَدْرًا مِنَ النَّفَاحِ نَشْرًا بَيْنَهَا وَلَهَا بِأَعْصَانِ الْجَنَانِ عُفُودُ
وَشَفَعْتُ بِالْإِجَاصِ قَصْدًا إِنَّهُ شَكْلُ الْجَمَالِ وَحَدُّهُ الْمَحْدُودُ
عُدْرًا إِلَيْكَ فَإِنَّمَا هِيَ أَوْجُهُ بِيضٌ تُقَابِلُهَا عُيُونٌ سُودُ

Al bu (elmaları.) Tıpkı yanakların sana geldiği veya avuçların arasında göğüslerin kaygılandığı gibi (sımsıkı tut)

Sakin ha elmalar (avuçlarının) arasında dağılmasın. Elmaların bağlardaki dallarda gerdanlar (gibi salkımları) vardır.

Armudu da bilerek ekledim. Zira armut güzellik timsali ve bütün boyutuyla (güzelliğin kendisidir.)

*Beni bağışlamamı diliyorum. Zira (sana gönderdiğim elma ve armutlar) beyaz çehreler ve beyaz çehrelere tekabül eden (sürme çekilmiş) kara gözlerdir.*⁴⁵

Bazı dostları şairden kendilerine bir miktar şarap göndermesi talebinde bulunurlar. Şair dostların talebini kırmaz ve şarapla birlikte ikişer adet elma ve nar gönderir. Endülüslü şair gönderdiği eşyaların arasına bir de not ekler. Notta şair tarafından kaleme alınan bazı beyitler yer almaktadır. Beyitlerde şarap, gerdek gecesi gelinlik giymiş güzel ve asil bir kıza, elmaları genç kızların memelerine, narları da toy delikanlıların yanaklarına benzetmiş ve şöyle demiştir: (Vâfir)

خُدَّهَا مِثْلَمَا اسْتَهْدَيْتُمُوهَا عَرُوسًا لَا تُزْفُ إِلَى اللَّئَامِ
وَدُونَكُمْ بِهِمَا نُذْيِي قِنَاةٍ أَصْفَتْ إِلَيْهِمَا خَدِّي غَلَامِ

(Buyurun) alın şarabı. (Tam da) istediğiniz gibi. Soysuzlara sunulmayacak türden (siz asillere layık) gelin misali.

⁴⁴ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 209.

⁴⁵ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 263.

Dikkat edin (şarabın) ekinde genç kız(ların) memeleri (gibi kırmızı iki elma) var. Hem iki elmaya toy delikanlı(ların) yanağı (gibi kırmızı iki nar) ekledim.⁴⁶

2. 4. Deniz ve Nehir

İbn 'Ammâr el-Endelusî, şiirlerinde nehir vasfını, acılardan oluşan derin izleri anlatmak için kullanmış ve şöyle demiştir: (Tavîl)

جَرِيحٌ بِأَطْرَافِ الْحَصَى كُلَّمَا جَرَى عَلَيْهَا شَكَا أَوْ جَاعَهُ بِخَيْرِهِ
كَأَنَّ حَبَابًا رِيحٌ تَحْتِ حَبَابِهِ فَسَارِعٌ يَزِمِي نَفْسَهُ فِي غَدِيرِهِ

Taşların etrafından (akan çay) yaralıdır. Üzerinden her akışında acılarından muzdarip olduğunu şırıltısıyla dile getirmektedir.

Sanki kabarcıklarının altındaki (küçücük) dalgalar ürkütülmüş de kendisini göletine atmaya koyulmuştur.⁴⁷

Şair, nehir motifini teşbih sanatı içerisinde kullanmış ve nehir tasavvuruna farklı bir boyut kazandırmıştır. Nitekim bahçeyi yeşil elbiseye, elbise üzerindeki bileği ise nehre benzetmiştir. Aynı zamanda saba rüzgârının nehri dalgalandırmasını da kılıcın askerleri dağıtması şeklinde tasavvur etmiş ve beyitlerde şöyle demiştir: (Kâmil)

رَوْضٌ كَأَنَّ النَّهْرَ فِيهِ مِعْصَمٌ صَافٍ أَطَّلَ عَلَى رِءَاءِ أَخْضَرَ
وَتَهْرُهُ رِيحٌ الصَّبَا فَتَخَالَهُ سَيْفٌ إِنْ عَبَادٍ يُبْدُدُ عَسْكَرًا

İçinde nehrin bir bilek gibi durduğu bahçedir. Yeşil bir elbiseye uzanmış temiz nehrin.

Saba rüzgârı onu sarsar. Zannedersin ki İbn 'Abbâd'ın kılıcı askerleri dağıtıyor.⁴⁸

İbn 'Ammâr bir başka yerde nehrin akışını ve sularının dalgalanmasını sevgilisiyle geçirdiği geceyi anarken zikretmiş ve şöyle demiştir: (Tavîl)

وَأَلِيلٌ لَنَا بِالسَّيِّدِ بَيْنَ مِعَاطِفِ مِنَ النَّهْرِ يُنْسَابُ إِسْتِيَابِ الْأَرَاقِمِ

Yılanların akması gibi akan nehrin dalgaları arasında bir barajda bizim bir gecemiz oldu.⁴⁹

İbn 'Ammâr, nehir üzerinde hareket eden kayıkları tanımlarken tabiatın esinlenmiş ve kayıkları gökyüzünde beliren hilale benzeterek şöyle demiştir: (Tavîl)

وَجَارِيَةٌ مِثْلُ الْهَيْلِ الْفَتْهَاءِ عَلَى النَّهْرِ مِثْلُ السَّمَاءِ رَقِيقٌ

⁴⁶ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 264.

⁴⁷ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 253.

⁴⁸ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 189.

⁴⁹ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 210.

*O, hilal gibi bir kayıktır. Nehir üzerinde gökyüzü misali berrak görmeye alışık olduğum.*⁵⁰

Şair, Emir Mu'temid'in kendisini affetmesi için oğlu Me'mûn'dan aracı olmasını istemek amacıyla dile getirdiği beyitlerde deniz metaforunu kullanmakta ve karaya uzak olduğunu, dalgaların batıracakmışçasına gemisini salladığını, yardım etmediği takdirde boğulacağını ifade etmiş ve şöyle demiştir: (Kâmil)

الْيَوْمَ قَدْ أَصْبَحْتُ فِي عَمْرَاتِهِ إِنَّ لَمْ تُعْتَبِي رَحْمَةً تُجِينِي
بَعْدَتْ سَوَاحِلُهُ عَلَيَّ وَأَذْرَكَتْ أَمْوَاجُهُ فَتَلَاغَبَتْ بِسُفْنِي
لَأَشْتَكُ فِي أَبِي غَرِيْبٍ غُبَابِهِ إِنَّ لَمْ يَمُدُّ الْفَتْحُ لِي بِيَمِينِ

Bugün bana merhametinden yardım etmez ve beni kurtarmazsan denizin ortalarında kalakalırım.

Bana sahilleri (oldukça) uzak olan ve dalgaları beni yakalayıp da gemilerimle (oyuncak gibi) oynayan (denizin).

*Kuşkusuz dalgasında boğulurum şayet el-Fetih (el-Me'mûn b. el-Mu'temid) el uzatmazsa bana.*⁵¹

2. 5. Yağmur

İbn 'Ammâr, şiirlerinde tabiatın bariz unsurlarından ve çoğu coğrafyada doğa olaylarının en çok tecrübe edilen hadisesi olan yağmuru birçok beytinde tasvir etmiştir. Havanın kararmasını, bulutların yoğunluğunu ifade ederken çise şeklinde toprağın üzerini kaplayan yağmuru gümüş tozuna benzeten şair, yaşamış olduğu bir günü yağmur ve güneş gibi tabiat unsurlarını kullanarak şöyle anlatmıştır: (Kâmil)

يَوْمٌ نَكَتَتْ غَيْمُهُ فَكَأَنَّهُ دُونَ السَّمَاءِ دُخَانٌ عَوْدٍ أَخْضَرَ
وَالطَّلُ مِثْلُ بُرَادَةٍ مِنْ فَضَّةٍ مَنُشُورَةٍ فِي نُزْبَةٍ مِنْ غُنْبَرِ
وَالشَّمْسُ أحياناً تَلُوخٌ كَأَنَّهَا أمةٌ تَعْرُضُ نَفْسَهَا لِلْمُشْتَرِي

Pususunun yoğunlaştığı bir gün. (Henüz kurumamış yaş) yeşil değneğin dumanı adeta gökyüzünü kaplamış.

Şebnem amberden toprağa saçılmış gümüşün talaşdır sanki.

*Ve güneş kendisini müşteriye sunan bir cariye gibi ortaya çıkmakta ara sıra.*⁵²

İşbilye'ye duyduğu özlem şiirlerindeki ifadelerinden bariz bir şekilde anlaşılan İbn 'Ammâr, vatana özlemine dile getirirken yağmur ve şimşek gibi hava olaylarından faydalanmış ve şöyle demiştir: (Meczû'l-Kâmil)

⁵⁰ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 228.

⁵¹ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 315.

⁵² Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 248.

يَا بَرِّقُ أَذِّ رَسَائِلِي تَفْدِيكَ نَفْسِي مِنْ رَسُولِ
عَرَجٍ بِشَلْبٍ مَحْيِيًّا مَا شِئْتُ مِنْ تِلْكَ الطَّلُولِ

*Ey şimşek! Benim mektubumu (Ebu'l-Velîd b. Zeydûn'a) ulaştır. Canım feda olsun senin gibi elçiye. Şebnemlerden dilediklerini selamlayarak Şelb'e var.*⁵³

Şair, Mu'tazîd-Billâh tarafından Zaragoza'ya sürgün edilmiştir. Sürgün günlerinde Emir Mu'temid'e bir mektup yazmış ve mektupta maruz kaldığı sıkıntıları dile getirmiştir. İbn 'Ammâr mektupta yer alan beyitlerde teşhis sanatı kullanmış ve bulut, şimşek ve gök gürültüsüne insanogluna has özellikler atfetmiştir. Sözelimi şaire göre bulutlar ağlamakta ve güvercinler ağıtlar yakmaktadır: (Tavîl)

عَلَيَّ وَإِلَّا مَا بُكَاءُ الْغَمَائِمِ وَفِيَّ وَإِلَّا مَا نِيَّاحُ الْخَمَائِمِ
وَعَنِّي أَنَارُ الرَّعْدِ صَرَخَةً طَالِبِ لِئَانِيرَ وَهَرَّ الْبَرِّقُ صَفْحَةً صَارِمِ
وَهَلْ شَقَقْتُ هُوجَ الرِّيَّاحِ جُيُوبَهَا لِعَنْيَرِي أَوْ حَنَّتْ حَنِينُ الرَّرَائِمِ

Banadır yoksa bulutlar niçin ağlasın ki ve benim içindir yoksa güvercinler niye ötsün ki!

Ve gök gürültüsü benim adıma intikam almayı arzulayan kimsenin haykırışını tetikledi. Ve de şimşek keskin kılıcın yüzünü salladı.

*(Sert esen) rüzgârların uğultuları benden başkasına (ağıt yakmak) için elbiselerini mi parçaladı yoksa yavrularını özleyen anneler gibi benden başkasına özlem mi duydu?*⁵⁴

İbn 'Ammâr, bir arkadaşının kendisine yazıp gönderdiği şiire cevaben gönderdiği beyitlerde sevdiğini cömertliğiyle övmüş ve onu çokça yağmur bırakan buluta benzetmiştir. O bu bağlamda beyitte şöyle demiştir: (Kâmil)

أَنْتَ الْحَلَالُ الْخُلُوقِ طَبِيعَةً وَصَفًا مِزَاجًا كَالسَّحَابِ الْغَادِي

*Sensin tatlı helal. Tabiatı zarif ve mizacı erken yağdıran bulut gibi duru olan.*⁵⁵

2. 6. Dağ

İbn 'Ammâr, bir şiirinde Mu'tazîd'in oğlu ve ordu komutanı Velihaht İsmâil'den bahsettiği beyitlerde komutanın savaş meydanında dağlardan daha geniş ve etkili biçimde yayıldığını ve rüzgârdan dahi hızlı hareket ettiğini mübalağalı bir dille anlatmıştır. O bu bağlamda şöyle demiştir: (Tavîl)

يَا سَائِلِي مَا جُمُصُ إِلَّا خَاتَمٌ أَبْصَرْتُ إِسْمَاعِيلَ فِيهِ خُنْصَرَا
مَنْ لَا تُوَازِنُهُ الْجِبَالُ إِذَا احْتَبَى مَنْ لَا تُسَابِقُهُ الرِّيَّاحُ إِذَا جَرَى

⁵³ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 224.

⁵⁴ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 209.

⁵⁵ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 275.

Ey soruyu bana soran! Hıms (İşbiliye) içerisinde İsmâili serçe parmak olarak gördüğüm yüzükten başka bir şey değildir.

Ayaklarını toplayıp oturduğunda dağların ona denk gelemediği ve koştuğunda ise rüzgârların onunla yarışamadığı kimsedir.⁵⁶

Endülüslü şair, Sevilla'da hapiste olduğu sıralarda el-Me'mûn b. el-Mu'temid'e bir mektup göndermiştir. Mektupta serbest bırakılması için el-Me'mûn b. el-Mu'temid'den babasının kendisini affetmesi için aracı olmasını istediği beyitlere yer vermiştir. El-Endelusî beyitte el-Me'mûn b. el-Mu'temid'i dağa benzetmiş ve dağ gibi yüksek bir konumda olduğunu ifade etmiştir. Şair bunu yaparken istiare sanatını kullanmış ve şöyle demiştir: (Kâmil)

جَبَلٌ سَمَا بِذَوَابِيْتِهِ إِلَى الْعُلَى وَرَسَا بِهَضْبِيْتِهِ عَلَى التَّمَكِينِ

(el-Me'mûn b. el-Mu'temid) İki perçemiyle gökyüzüne yükselen ve tepeleriyle sağlam bir yere konuşlanan bir dağdır.⁵⁷

2. 7. Gece Gündüz

İbn 'Ammâr, şiirlerini yazarken kullandığı kalem şahsıyla ilişkilendirmekte ve bu ilişkiyi birbirinden ayrılmayan iki dost şeklinde izah etmiştir. Bunu yaparken teşbih sanatını kullanmış ve şahsı ile kalemini gece ve gündüze benzetmiştir: (Meczûu'l-Basît)

نَحْنُ خَلِيلَانِ مَا دَعَانَا لِلْوَصْلِ وَدُّ وَلَا اخْتِيَارُ
نَفْصِلُ مَاكَانَ ذَا اِتِّصَالِ كَأَنَّكَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ

Bizi vuslata çağıran sevgi var olduğu müddetçe kalemle biz iki dostuz. Başka seçeneğimiz yoktur. (Aramızda) var olan bağı (yer yer) koparırsınız, Sanki biz gece ile gündüz gibiyiz.⁵⁸

Şair, Mu'temid'in savaştaki cesurluğunu vasfetmek için gece-gündüz ilişkisini kullanmıştır. Zira İbn 'Ammâr, Mu'temid'in, savaşı gecenin çökmesinden başlayıp gündüzün ortaya çıkmasına kadar sürdürdüğünü belirterek şöyle demiştir: (Tavîl)

وَرُبُّ ظَلَامٍ سَارَ فِيهِ إِلَى الْعَدَى وَلَا نَجْمٌ إِلَّا مَا تَطَّلَعَ مِنْ غَمْدِ
أَطَّلَ عَلَى قَرْمُونَةٍ مُتَّيِّجًا مَعَ الصُّبْحِ حَتَّى قِيلَ كَانَا عَلَى وَغْدِ

Karanlık (çöken) nice (vakitler) vardır, (Mu'temid'in) düşmanlara doğru yürüdüğü. Kından başını çıkaran (kılıç) dışında hiçbir yıldız olmayan.

(Mu'temid) sabahla birlikte tan yeri ağardığında Karmûna'ya kadar uzandı. Ta ki randevulaşmışlardı denildi.⁵⁹

⁵⁶ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 190-191.

⁵⁷ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 314.

⁵⁸ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 247.

⁵⁹ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 197.

2. 8. At

Arap edebiyatında at tasviri en belirgin tasvir türlerindedir. İbn ‘Ammâr da at tasviri hususunda kayıtsız kalmamış ve ona şiirlerinde bolca yer vermiştir. Sözelimi şair, Mu‘tazid’i silahla birlikte dehasını da kullanmakla ve düşman karşısında zafer elde etmekle övdüğü beyitlerde atların hızına ve fiziksel güzelliğine vurgu yapmıştır: (Mutekârib)

وَأَقْبَلَتْهَا الْخَيْلُ حُمْرَ النَّبُوِّ دِ ذُهُمَّ الْفَوَارِسِ بِيضَ الْغُرْرِ

*Atlar düşmanlara yöneldi. Kırmızı bayraklarla siyah zırlara bürünmüş süvarilerle alınlarındaki beyaz nişanelerle.*⁶⁰

2. 9. Kuşlar

Şair, ayrılık esnasında sevgilisinin ağladığını dile getirdiği beyitlerde ağlamasına gerekçe olarak eyk güvercinini öne sürmüştür. Böylece tabiatın önemli unsurlarından biri olan güvercini edebî tasvir ögesi olarak kullanmış ve şöyle demiştir: (Tavîl)

وَمَا لِحَمَامِ الْأَيْكِ تَبْكِيكَ كُلَّمَا تَبَسَّمَتْ تَغُرُّ لِلصَّبَاحِ شَنِيبُ
تُعْنِي فَمَا تَنْفَكُ تَشْرَبُ نُعْبَةَ مِنْ الدَّمْعِ يَهْدِيهَا إِلَيْكَ وَجِيبُ

Hayırdır! Neden eyk güvercini sabahın parlak dişli ağzı her gülümsediğinde sana ağlıyor?

*(Eyk güvercini) şakır da sen hala gözyaşından bir yudum alırsın. Kalp atışlarının sana hediye olarak sunduğu yudumu.*⁶¹

İbn ‘Ammâr, kuş türleri tasvirlerinde güvercine çok sık yer vermiştir. Yakın dostu Mu‘temid’in babası Mu‘tazid tarafından sürgün edildiğinde⁶² mahzun olduğunu ve bulutun yağmurunun ve güvercinin ötüşünün yalnızca kendisi için olduğunu aşağıdaki beyitlerde ifade etmiştir: (Tavîl)

عَلَيَّ وَإِلَّا مَا بُكَاءُ الْغَمَائِمِ وَفِيَّ وَإِلَّا مَا نِيَّاحُ الْحَمَائِمِ

*Bana’dır ağlaması yoksa bulutlar niçin ağlasın yine bana’dır ötüşü yoksa güvercinler niçin ötsün?*⁶³

Şair, Mu‘tazid’in ordusu karşısında yenilgiye uğrayan ve kaçmak zorunda kalan Bâdis b. Habbûs (ö. 466/1073)’un Gırnata’ya olan özlemini dile getirdiği beyitte özlemini kuşun güle olan sevgisine benzetmiştir: (Tavîl)

يَجْنُ إِلَى غُرْنَاطِهِ فَوْقَ مَثْنِهِ كَمَا حَنَّ مَقْصُوصُ الْجَنَاحِ إِلَى الْوَرْدِ

⁶⁰ Hâlis, *Muhammed İbn ‘Ammâr*, 200.

⁶¹ Hâlis, *Muhammed İbn ‘Ammâr*, 240.

⁶² Er, “İki Endülüs Şairi: İbn ‘Ammâr ve İbn Hafâce”, 97.

⁶³ Hâlis, *Muhammed İbn ‘Ammâr*, 209.

(Bâdîs b. Habbûs), kanatları koparılmış kuşun güle duyduğu özlem gibi bineğinin üzerinde Gırnata'ya özlem duymaktadır.⁶⁴

2. 10. Ceylan-Geyik ve Geyik Yavrusu

Yukarıda çeşitli hayvanlarla ilgili tasvirlerine yer verdiğimiz İbn 'Ammâr, tabiatın eşsiz güzelliklerinden biri olan ceylan ve geyik türüne şiirlerinde yer vermeyi ihmal etmemiştir. Şair, sevgilisinin güzelliğini hissî gazelle dile getirmiş ve beyitte gözlerini ceylan gözlerine benzetmiştir: (Tavîl)

فَعَيْنٌ كَمَا عَيْنُ الْمَاهَا وَمُقَلَّدٌ كَمَا إِزْتَاعَ ظَبْيٍ بِالْفَلَاةِ غَرِيبٌ

(Sevgilinin gözü) dişi ceylan yavrusunun gözü gibidir. Gerdanı ise ıssız çölde ürkmüş yabancı dişi geyik gibidir.⁶⁵

Şair, hissî gazel türü konuları işlerken geyik yavrusu ve ceylanın fiziksel özellikleriyle sevgilisi arasında benzerlikler kurmuştur. O, yine sevgilinin yanaktan öpmesini ceylanın öpüp yanakta bıraktığı nun harfine benzeyen iz'le tasvir etmiştir: (Müctes)

عَزَا الْقُلُوبَ عَزَالَ حَجَّتْ إِلَيْهِ الْعَيُونُ
حُطَّ فِي الْخَدِّ نُونٌ وَأَخْرُ الْحُسْنَ نُونٌ

Kalpleri bir ceylan fethetti. Gözlerin kendisine yöneldiği.

Yanakta bir nûn çizildi (öptü). Güzelliğin sonu nûndur.⁶⁶

SONUÇ

Arap edebiyatında Cahiliye dönemine kadar uzanan doğayı tasvir etme, Endülüs şairlerinin şiirlerinde mümtaz örnekleriyle görülür. Bu şairlerden bir tanesi de Abbâdiler döneminde yaşamış, vezir-şair olan İbn 'Ammâr el-Endelusî'dir.

Şairin tabiat ile ilgili şiirlerine bakıldığında, bahçe, çiçek, ceylan-geyik, yağmur, gök gürültüsü, dağ, nehir, at, meyve, kuş vb. birçok tabiat unsurunu kullandığı görülmüştür.

İbn 'Ammâr, bu tabiat unsurlarını şiirlerinde farklı amaçlar için kullanmıştır. Bunlardan birkaçını ifade edecek olursak şair halifenin ahlakını, büyüleyen bahçeye benzetirken, ihsanını ise çiçek açmamış bahçeye benzetmektedir. Sevgilisini övdüğünde amber ve çiçek unsurunu kullanırken, sevgilisinden ayrıldığında duyduğu acıyı ise nehrin çakıl taşlarına çarparak yaralanması ile ifade etmiştir.

el-Endelusî, tabiat tasviri ile ilgili beyitlerinde bedî ve beyanî sanatları yoğun kullanmıştır. Şairin kullandığı sanatlardan bazıları teşbih, istiâre, mübâlağa ve teşhis

⁶⁴ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 198.

⁶⁵ Hâlis, *Muhammed İbn 'Ammâr*, 240.

⁶⁶ İbn Bessâm, *ez-Zahîre*, 3/392.

sanatıdır. Bahçeyi güzel bir kadın olarak tasvir etmesi teşhis sanatına örnek olarak verilebilir.

İbn ‘Ammâr’ın içerikle yoğun söz sanatlarını kullandığı üslubunu bazı beyitlerde yoğunlukla zorlanarak tekellüf ve tasannu’ya düştüğü görülür. Fakat özellikle tabiat tasvirini döneminin şiir çevresinin gerisinde kalmayacak derecede ustalikle işlemiştir.

Tabiat şiirlerinin müstakil olarak nadiren görüldüğü dönemin geleneğine uygun olarak İbn ‘Ammâr doğayı çoğunlukla medih, hamriyyat ve gazel gibi şiir konularının içine katmıştır. Bu durum özellikle şairle Mu’tazîd’in sarayında kendisiyle beraber bulunduğu “tabiat ve aşk şairi” olarak tanınan İbn Zeydûn ve dönemin bir diğer ünlü şairi İbn Hafâce’de de görülür.

İbn ‘Ammâr’ın şairliğinin tabiat ve gazel türünde olmasa da medih temalı şiirlerde İbn Zeydûn’un önünde olduğu söylenebilir. Özellikle kendisiyle Mu’tazîd’in sarayındaki şiir meclisine seçilip gezici şairlikten saray şairliğine yükseldiği Râiyyesi medih türünün dönemindeki eşsiz bir örneğini sunmuştur. İbn ‘Ammâr’ın tabiat tasviri türünde 5. yy’ın öne çıkan iki şairi İbn Zeydûn ve İbn Hafâce’nin gerisinde kaldığı değerlendirilse de güçlü bir şairliği olduğu kabul edilir.

KAYNAKÇA

- Apak, Âdem. “Şuûbiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/244-246. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Azzâm, Abdu'l-Vahhâb. *el-Mu'temid b. Abbâd*. Kahire: Mektebetu's-sekâfeti'd-dîniyye, 1976.
- Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd. “Svr”. *Sihâh: tâcu'l-luga ve sihâhu'l-'arabiyye*. Ahmed 'Abdulgafûr 'Attâr. 1/716. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 1987.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l-Câhilî)*. Kâhire: Dâru'l-ma'ârif, 11. Basım, 1960.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l-İslâmî)*. Kahire: Dâru'l-ma'ârif, 7. Basım, 1963.
- Elmalı, Hüseyin. “Tasvir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/135-136. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Er, Rahmi. “İbn ‘Ammâr el-Endelüsî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/313-314. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Er, Rahmi. “İki Endülüs Şairi: İbn ‘Ammâr ve İbn Hafâce”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35/2 (1991),99-108.
- Fehmî, Azîz. *el-Mukârene beyne's-ş-ri'l-Emevî ve'l-Abbâsî*. thk. Muhammed Kandîl el-Baklî. Kahire: Dâru'l-ma'ârif, 1979.
- Ferrûh, Ömer. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 4. basım, 1981.

- Habeşî, Hasan vd. (ed.). *Mûceẓ dâireti'l-ma'ârifî'l-İslâmiyye*. Kâhire: Merkezu's-şârika li'l-ibdâi'l-fikrî, 1998.
- Hâlis, Salâh. *Muhammed b. 'Ammâr*. Bağdat: Matba'atu'l-Hudâ, 1957.
- Hâşimî, Ahmed. *Cevâhiru'l-edeb fî sinâ'ati lugati'l-'Arab*. Mısır: Matba'atu's-sa'âde, 1965.
- İbn Bessâm, Ebu'l-Hasen Alî b. Bessâm eş-Şenterînî. *ez-Zaḥîre fî meḥâsini ehli'l-Cezîre*. thk. İhsân Abbâs. 3 Cilt. Libya-Tunus: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-kuttâb, 1978.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed el-Bermekî el-İrbilî. *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*. thk. İhsan Abbâs. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 8. basım, 1971.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem. "Svr". *Lisânu'l-'Arab*. 4/473. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1993.
- Kayrevânî, Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk. *el-'Umde fî meḥâsini's-şî'r ve âdâbih*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: Dâru'l-cîl, 1401/1981.
- Kudame b. Cafer, Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî. *Nakdu,ş-şiir*. Kostantiniyye: Matba'atu'l-Cevâib, 1302.
- Küçüksarı, Mücahit. *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrahim es-Sefercelânî ve Şiirleri*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Lebdî, Habbe İbrahim Mansur. *el-Vasf fî şî'ri'l-Melik el-Endelüsî Yusuf es-Sâlis*, thk. Vâil Ebû Sâlih. Nablûs: Câmiâtü'n-Necâh el-Vataniyye, 2012.
- Merrâkuşî, 'Abdu'l-Vâhid. *el-Mu'cib fî telhîsi aḥbâri'l-Magrib*. nşr. Salâhuddîn el-Havârî. Beyrut: el-Mektebetu'l-'asriyye, 1426/2006.
- Nevfel, Seyyid. *Şî'ru't-tabî'a fî'l-edebi'l-'Arabî*. Kâhire: Matba'atu Mısır, 1945.
- Tâhirî, Ahmed. *el-Binâ ve'l-'imrânu'l-hadarî bi'İşbiliyyeti'l-'Abbadiyye i'âdetu terkîbi'l-medîne min hilâli'l-masâdiri'l-'arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, 1971.
- Üstün, Mahmut. *Endülüs'te Benî Ahmer (Nasrîler) Döneminde Edebi Çevre*. Erzurum: Basılmamış Doktora Tezi, 2020.
- Yanık, Nevzat Hafız. *Arap şiirinde Tasvir*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2010.
- Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh . *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâvud ve Türkî Mustafa. 4 Cilt. Beyrut: Daru İhyâü't-Turâs, 2000.
- Yeşildağ, Abdussamet. "Câhiliye'den Abbâsîlere Arap Şiirinde Yıldız Tasvirleri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sayı:34 (2010), 190-192.